

Ivo Glavaš

Možemo li na primjeru šibenske katedrale sv. Jakova kazati da je UNESCO samo mit?

Znači li što Francuzima da su park i dvorac u Versaillesu još 1979. upisani na popis svjetske kulturne baštine UNESCO-a? Ne znači baš ništa, jer tko na svijetu ne zna za golemi kompleks zapadno od Pariza u koji je, iz glavnog grada Francuske, kralj Luj XIV. premjestio svoj dvor. Znači li što Talijanima upis povijesnog središta Rima s Vatikanom na popis UNESCO-a 1980.? Vjerojatno još manje. Turisti sa svih strana svijeta u Rim su dolazili otkako turizam postoji, ali UNESCO-ova markica znači nama jer je hrvatska kulturna baština slabo poznata čak i u visokospecijaliziranoj znanstvenoj zajednici. Grad Šibenik s dva spomenika UNESCO-a, katedralom sv. Jakova upisanom 2000. i tvrđavom sv. Nikole, upisanom 2017., zbog toga privlači posebnu pozornost.

Šibenska katedrala sv. Jakova jedini pojedinačni hrvatski spomenik kulture na popisu UNESCO-a

Od osnivanja Republike Hrvatske, katedrala u Šibeniku tek je treći hrvatski samostalni spomenik kulture upisan na popis svjetske baštine UNESCO-a. Prije nje 1997. upisani su Eufrazijeva bazilika s biskupskim kompleksom u Poreču i povijesna jezgra Trogira. Poslije katedrale sv. Jakova Hrvatska je uspjela upisati samo jedan samostalni spomenik kulture na popis UNESCO-a – kulturni krajolik Starogradskog polja na otoku Hvaru. Tvrđava sv. Nikole na ulazu u šibenski Kanal sv. Ante dio je transnacionalnoga kulturnog dobra pod nazivom „Venetian Works of Defence between the 16th and

17th Centuries: *Stato da Terra – Western Stato da Mar*”, kao i stećci upisani 2016. kao dio transnacionalnoga kulturnog dobra pod nazivom „Stećci Medieval Tombstone Graveyards”. Međutim, računajući i razdoblje socijalizma, Hrvatska ima samo jedan pojedinačni spomenik kulture upisan na popis svjetske baštine UNESCO-a – katedralu sv. Jakova u Šibeniku. Sve su ostalo sklopovi građevina ili povijesne jezgre gradova. Zbog toga šibenska katedrala zauzima posebno mjesto među hrvatskim spomenicima kulture na popisu svjetske baštine, što nam daje za pravo da nakon dvadeset i pet godina od upisa – *sine ira et studio* – analiziramo dokumentaciju objavljenu na internetskoj stranici UNESCO-a.¹

Katedrala sv. Jakova u Šibeniku upisana je na popis svjetske kulturne baštine 2. prosinca 2000., tri godine nakon obnove kupole oštećene u rujnu 1991., početkom Domovinskog rata u Hrvatskoj.² Bila je to kruna napora da se taj važni nacionalni spomenik obnovi i konačno dostojno predstavi međunarodnoj javnosti. Za ovu prigodu nećemo se previše osvrutati na tekst nominacije i kartu obuhvata kulturnog dobra, koja je poseban problem, već ponajprije na vrednovanje stručnjaka ICOMOS-a. Nominacijski dokument Hrvatska je poslala 13. svibnja 1999., a izvješće stručnjaka ICOMOS-a nastalo je u listopadu 2000., nakon obilaska katedrale.

„Grad je osnovala obitelj Šubića u 10. stoljeću, koja je u to vrijeme bila vrlo utjecajna u Hrvatskoj. Početkom 12. stoljeća potpada pod utjecaj ugarskih kraljeva, koji su mu podarili neovisnost. Godine 1116. i 1378. Šibenik je stradao od

- 1 Dokumentaciju vidi ovdje: <https://whc.unesco.org/en/list/963/documents/>. Izvješće ICOMOS-a, koje nema posebnog naslova, citirat ćemo prema naslovu na internetskoj stranici UNESCO-a: *Advisory Body Evaluation*, ICOMOS, 2000.
- 2 Detaljno o ratnoj šteti i obnovi kupole katedrale sv. Jakova u radovima objavljenima u časopisu Udruženja hrvatskih arhitekata *Arhitektura*, 213 (1997.).
- 3 Izvorni tekst na engleskom jeziku glasi: „The town was founded in the 10th century by the Subic family, who were very influential in Croatia at this period. Early in the 12th century it came under the sway of the Kings of Hungary, who granted its independence. In 1116 and 1378 Šibenik suffered at the hands of the Venetians, who were vying with the kingdom of Hungary for control of the Dalmatian coast. In 1298 a papal bull issued by Boniface VIII created the Diocese of Šibenik. The Venetians took the town in 1412, renaming it Sebenico and holding it until the fall of the Venetian

Republic in 1797." Usp. *Advisory Body Evaluation* (bilj. 1), 184.

- 4 O obitelji Šubića vidi kod: MIROSLAV GRANIČ, *Jadranska politika Šubića Bribirskih*, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 36 (1994.), 35–68.
- 5 O ranosrednjovjekovnim nalazima i nalazištima na prostoru Šibenika vidi kod: ŽELJKO KRNČEVIČ, *Srednjovjekovna arheološka nalazišta na šibenskom području*, u: *Izdanja HAD-a*, 19 (1998.), 197–222.
- 6 Usp. GYÖRGY GYÖRFFY, O kritici dalmatinskih privilegija 12. stoljeća, u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 6 (1969.), 97–108. Detaljnije vidi kod: LUDWIG STEINDORFF, *Die dalmatinischen Städte im 12. Jahrhundert. Studien zu ihrer politischen Stellung und gesellschaftlichen Entwicklung*, Köln – Wien, 1984.

ruke Mlečana, koji su se natjecali s Ugarskim Kraljevstvom za kontrolu nad dalmatinskom obalom. Papa je bulom 1298. godine stvorio Šibensku biskupiju. Venecijanci su preuzeli Šibenik 1412. godine, preimenovali ga u Sebenico i tako držali do kraja Mletačke Republike 1797. godine.”³ Ta gomila stručnih i znanstvenih pogrešaka povezanih s poviješću Šibenika, pa i šireg područja Hrvatske, Dalmacije i istočne jadranske obale stoji u uvodnom dijelu dokumenta ICOS-a.

Šibenik nisu osnovali Šubići u ranom srednjem vijeku u 10. stoljeću, jer je to period povijesti u kojem ne znamo ništa ni o Šibeniku ni o Šubićima. Oni će kao utjecajna hrvatska plemićka obitelj, sa središtem u šibenskom Bribiru, na povijesnu pozornicu stupiti znatno kasnije.⁴ U centru Šibenika nikad nije otkriven nijedan arheološki materijalni dokaz iz ranoga srednjeg vijeka.⁵ Također ne znamo za točan status Šibenika neposredno nakon što je Hrvatska 1102. godine ušla u personalnu uniju s Ugarskom, što znači da je mađarski vladar iz obitelji Arpadovića kralj i Hrvatske i Mađarske. One ostaju odvojene države, ujedinjene samo u liku vladara. Stoga točan naziv nije ugarski kralj, nego hrvatsko-ugarski kralj. Hrvatsko-ugarski kralj nije Šibeniku podario neovisnost, nego dao određene povlastice, koje su Arpadovići (kasnije su ih potvrdili Anžuvinci) davali gradovima.⁶ Venecijanci nisu, nakon što su Šibenčani prihvatili vlast Mletačke Republike, promijenili ime gradu u *Sebenico*. To je vrhunac neznanja i krajnje bizarna teza. Grad Šibenik u povijesnim

izvorima ima svoju latinsku, ali i talijansku inačicu koja glasi *Sebenico*. Kao što na primjer prezimena (gentilna imena) poznatih šibenskih plemićkih obitelji Zavorović, Vrančić i Divnić u talijanskoj varijanti glase Zavoreo, Veranzio i Dfnico.

Iako u izvješću ICOMOS-a stoji drugačije, Nikola Firentinac mogao bi biti Hrvat

„Tom završnom fazom katedrale, koja se odvijala od 1475. do 1505., upravljao je Nikola Firentinac, talijanski arhitekt i kipar (djelovao od 1467. do 1506.) koji je zadržao cjelokupnu koncepciju strukture, upotrebu kamena kao jedinog materijala te način spajanja kamenih ploča koji je razvio njegov prethodnik”, tako o djelovanju Nikole Firentinca na katedrali sv. Jakova piše u dokumentu ICOMOS-a.⁷ Pod izrazom „prethodnik” misli se na Jurja Dalmatinca. Da je kojim slučajem Nikola Firentinac slijedio plan svojeg prethodnika Jurja Dalmatinca, katedrala bi izgledala potpuno drugačije. Ne bi imala svoj nadaleko prepoznatljivi renesansni izgled s predivnom kupolom i, što je najvažnije, jedinstveni montažni sustav kamenih svodova zbog kojih je i upisana na popis UNESCO-a. Sve je to djelo Nikole Firentinca, a ono što piše u dokumentu ICOMOS-a teze su o katedrali sv. Jakova i ulozi pojedinih graditelja koje su odavno dovedene u pitanje.⁸ Međutim, neobično je da je stručnjak ICOMOS-a, koji je vrednovao prijedlog upisa katedrale na popis svjetske kulturne baštine, nekritički prihvatio zastarjele teze iz nominacijskog

- 7 Izvorni tekst glasi: „This final phase was directed between 1475 and 1505 by Niccolò di Giovanni Fiorentino, an Italian architect and sculptor (active from 1467 to 1506) who retained the overall conception of the structure, the use of stone as the only material, and the method of joining the slabs of stone developed by his predecessor.” Usp. *Advisory Body Evaluation* (bilj. 1), 184.
- 8 O povijesti istraživanja, tezama o gradnji i ulozi pojedinih protomajstora vidi detaljno kod: PREDRAG MARKOVIĆ, *Katedrala sv. Jakova u Šibeniku: prvih 105 godina*, Zagreb, 2010., 25–91.

Foto V. Madirazza

Ivo Glavaš—Možemo li na primjeru šibenske katedrale sv. Jakova kazati da je UNESCO samo mit?

dokumenta i da nije bio nimalo upućen u kronologiju i sadržaj znanstvenih rasprava o značenju pojedinih graditeljskih faza katedrale sv. Jakova za povijest umjetnosti. S dijametralno suprotnih stajališta, još početkom 20. stoljeća te rasprave počeli su ni manje ni više nego đaci Maxa Dvořáka, pripadnici glasovite Bečke škole povijesti umjetnosti Dagobert Frey i Hans Folnesics. Monografija Dagoberta Freya o šibenskoj katedrali, s tezom o organskom jedinstvu djela Jurja Dalmatinca, objavljena je 1913. u uglednom bečkom časopisu *Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes*.⁹ Već sljedeće godine u istom časopisu Hans Folnesics odgovorio je svojom tezom o gradnji katedrale, kojom stavlja naglasak na djelo Nikole Firentinca.¹⁰ Nakon toga znanstvena rasprava nastavila se praktički do naših dana.

Osim toga, prema novijim istraživanjima dovedeno je u pitanje i etničko porijeklo Nikole Firentinca, koji prema tome ne bi bio etnički Talijan, već Hrvat. Nadimak Firentinac po svojoj prilici dobio je jer se školovao u talijanskom renesansnom središtu Firenci.¹¹

Što kazati o tvrdnji stručnjaka ICOMOS-a, koji u dokumentu o katedrali sv. Jakova pišu da je biskupska palača sagrađena na južnom rubu katedrale u 16. stoljeću? Biskupska palača kao takva postoji na istom mjestu od utemeljenja Šibenske biskupije 1298. godine, dakle znatno prije gradnje današnje katedrale. U povijesti je bila pregrađivana i preoblikovana više puta, a jedna je od njezinih građevinskih faza i ona iz 16. stoljeća.¹²

- 9 DAGOBERT FREY, Der Dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini, u: *Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes*, 7 (1913.), 1–169.
- 10 HANS FOLNESICS, Studien zur Entwicklungsgeschichte der Architektur und Plastik des XV. Jahrhunderts in Dalmatien, u: *Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes*, 8 (1914.), 27–196.
- 11 Usp. EMIL HILJE, Nikola Firentinac u Šibeniku 1464. godine, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 26 (2002.), 13–14.
- 12 Usp. *Advisory Body Evaluation* (bilj. 1), 184–185. O biskupskoj palači vidi kod: DANKO ZELIČ, *Postanak i urbani razvoj Šibenika u srednjem vijeku*, doktorska disertacija, Zagreb, 1999., 164–166.

- 13 Izvorni tekst glasi: „The Cathedral of St James stands down by the sea, on a small square that was once the ancient heart of the town, with the town hall on the north side of the square and the municipal loggia on the east, both buildings in Renaissance style.” Usp. *Advisory Body Evaluation* (bilj. 1), 184.
- 14 O glavnim upravnim, administrativnim i sudskim sadržajima šibenske srednjovjekovne komune vidi kod: DANKO ZELIĆ (bilj. 12), 145–154.
- 15 Izvorni tekst glasi: „Šibenik consists of a labyrinth of narrow streets and small squares climbing from the level of the Cathedral to the fortress at the summit of the old town.” Usp. *Advisory Body Evaluation* (bilj. 1), 184.

U izvješću ICOMOS-a u rečenici kojom se opisuje povijesna jezgra Šibenika piše da se: „Katedrala sv. Jakova nalazi na malenom trgu koji je nekad bio staro središte Šibenika s gradskom vijećnicom na sjeveru trga i gradskom ložom na istoku, koje su sagrađene u renesansnom stilu.”¹³ Vidljivo je da se u izvješću ICOMOS-a ne razlikuju osnovni javni, upravni i administrativni sadržaji srednjovjekovne šibenske komune kao što su Mala loža i Velika loža, koja je pogrešno nazvana vijećnicom i proglašena renesansnom građevinom, iako je faksimilski rekonstruirana neposredno nakon Drugog svjetskog rata. Naime, vijećnica je nekadašnja Velika loža šibenske komune, a Mala loža jest loža gradske straže.¹⁴

Sama povijesna jezgra Šibenika opisuje se pomalo „amaterskom” rečenicom: „Šibenik se sastoji od labirinta uskih ulica i malih trgova koji se uspinju od katedrale do tvrđave na vrhu starog grada.”¹⁵ Stvarno prostiranje srednjovjekovnog Šibenika potpuno je drugačije. Šibenik je okrenut obali i prostire se od crkve i samostana sv. Frane uz rub nekadašnjih gradskih bedema na jugoistoku, sve do posljednjeg dijela sačuvanoga gradskog bedema u Docu. Od srednjeg vijeka dvije glavne gradske ulice pružaju se uzdužno, a najvažnija povijesna Ulica fra le Botteghe (današnja Ulica kralja Tomislava) ide uzdužno od Kopnenih vrata do Velikog trga na kojem se nalaze Velika i Mala loža te katedrala sv. Jakova. Tvrđava sv. Mihovila izdvojena je obrambena struktura na uzvisini iznad grada i u njezinoj široj okolini nema nikakve gradnje. U ranom novom vijeku znatno je proširena, tako da

se na svim povijesnim crtežima Šibenika jasno vidi da je odvojena od središta grada, kako je to uobičajeno s komunalnim kaštelima.¹⁶

Ovo su samo najvažnije zamjerke na izvješće ICOMOS-a o šibenskoj katedrali sv. Jakova, mogli bismo kazati da su to one koje su nam prve upale u oko. Kad se sve sagleda, nije se moguće oteti dojmu da je izvješće ICOMOS-a sastavljeno bez prethodnog uvida u društvenu strukturu, materijalnu kulturu i specifičnu graditeljsku baštinu istočne jadranske obale, posebice srednjovjekovnih dalmatinskih komuna. To nas sve tjera na daljnje razmišljanje koja je točno funkcija UNESCO-a i na koji se način delegiraju stručnjaci među članovima ICOMOS-a, ali to izlazi izvan okvira ovog rada. Možda bi nam prve riječi kojima počinje izvješće ICOMOS-a mogle mnogo više kazati o onima koji su ga sastavili: „Šibenik is a small town on the Dalmatian coast...” Šibenik ne bismo baš mogli opisati kao *small town on the Dalmatian coast*. Spada u veće gradove na istočnoj jadranskoj obali, a od 1298. godine sjedište je biskupije. Prema tome, nikako ne bi bio „mali grad na dalmatinskoj obali”.¹⁷

UNESCO jednima blagodat, a drugima pokora

Sudeći prema medijskim izvještajima, Venecija ipak neće biti stavljena na poseban popis ugrožene svjetske baštine UNESCO-a.¹⁸ Da je stavljena na taj popis, to bi bio korak do izbacivanja Venecije s popisa svjetske kulturne baštine, što se iznimno rijetko događa. Bi li tim činom Venecija prestala

16 Usp. IVO GLAVAŠ, O rekonstrukcijskim zahvatima na šibenskom kaštelu sv. Mihovila, u: *Peristil*, 63 (2020.), 30.

17 Usp. *Advisory Body Evaluation* (bilj. 1), 184.

18 Usp. <https://www.npr.org/2023/09/14/1199545612/venice-wont-be-listed-as-one-of-the-worlds-most-endangered-sites>

biti jedno od najpoznatijih mjesta na svijetu, koje svakodnevno posjećuju rijeke turista? Ne, naravno. Venecija i bez UNESCO-a ima probleme s kruzerima i gomilama turista koji zakrčuju ulice, ostavljajući nevjerojatne količine otpada. Za Veneciju značka UNESCO-a samo je jedan problem više. Možda bi za Italiju kao državu izbacivanje Venecije s popisa UNESCO-a bila nacionalna sramota, ali sumnjam da to mišljenje dijele stanovnici onih talijanskih gradova koji se guše u nepreglednim količinama turista. A što tek kazati o kaosu koji je uzrokovalo proglašenje arheoloških ostataka glasovitoga biblijskog Jerihona svjetskom baštinom? Svađa Izraela i Palestinaca ne prestaje, tako da je sve očekivano prešlo na teren geopolitike.

I na kraju, što je UNESCO, samo mit ili možda dobro upakirani blef? Teško je kazati, jer istina je, po običaju, u oku promatrača. Jedino što smo sigurni jest da je UNESCO jednima blagodat, a drugima pokora.

Nama u Hrvatskoj zasad je samo blagodat. ✕